

Megszentelt gyertyáink

A karácsony és nagyböjt közötti idő, az úgynevezett „farsang” főünnepé február 2-án *Gyertyaszentelő Boldogasszony* napja. Az elnevezés kissé megtévesztő, mert itt tulajdonképpen nem a Szent Istenszülő, hanem Jézus ünnepéről van szó. Az időpont adott, mivel a mózesi törvény szerint az elsőszülöttet a születést követő 40. napon bemutatták a jeruzsálemi templomban az Úrnak (Lk 2,22–23). A IV. századtól ismert ünnep elnevezésében a nyugati egyház „Szűz Mária Tisztulását” (*Purificatio Beatæ Mariæ Virginis*) tartotta fontosnak. Ennek szellemében lett az ünnep a római Santa Maria Maggiore-bazilika stációs tituláris napja. Keleten a *Hypapante* (találkozás) elnevezés vált általánossá. Az örmény hagyományban az „Úr érkezése a templomba” (*Djarrnöntarradz*) címen jelölték és jelölik az ünnepet. Magyarországon korán, már a Szabolcsi zsinaton (1092) kötelező ünneppé tették. Az ünnephez tartozó gyertyaszentelési szertartás keleten és nyugaton egyaránt szokásban van, így a gyertya és az adott ünnep tartalmának szimbolikus kapcsolatát érdemes megvizsgálnunk.

A szakrális tisztelet céljából gyűjtött jelképes fény az ószövetségi szentsátor leírásánál már olvasható (2Móz 25,31–39), s mint menóra (hétágú gyertyatartó) máig használatos a zsinagógákban. Túl gyakorlati jelentőségén, a szentély megvilágításán, a jelképi tartalom utal a kivonuláskor a választott népet vezető tűzoszlopra (2Móz 13,21–22). A római császárkorban az égő gyertya a császár vagy a császár képmásának (*lauron*) jelenlétében hatalmi szimbólum volt. Az ókeresztény gyakorlatban a IV. századtól a halotti istentiszteleteken használtak gyertyát — mintegy az ősi kultúrák fény-szimbolikájának folytatásaként. A liturgián, először a gallikán liturgiákban gyertyákat hordoztak a kereszt és az adományok mellett, ezek a VIII–IX. századtól, a frank-római liturgiában váltak az oltár állandó tartozékaivá. A késő-középkorban és az újkorban az oltáron lévő gyertyák száma jelképpé vált, egyben az ott végzett liturgia rangját, ünnepélyességét is kifejezte: a kitett Oltáriszentség jelenlétében 12 gyertyának, székesegyházakban a megyéspüspök által végzett szentmisén 12 + 1 gyertyának kellett égni, kegyoltáron, kegyszobor előtt 7 mécses világított. Az „ábrázoló szimbolika” jegyében a középkor folyamán a gyertya más szertartásokon is szerephez jutott. A legközismertebb az ún. húsvéti gyertya használata. A bizánci szertartás során a püspök kétágú (*dikirion*) és háromágú (*trikirion*) gyertyatartóval ad áldást. A „fény születésére” való előkészületet szolgálja az ún. ádventi koszorú, melyen karácsonyhoz közeledve egyre több gyertyát gyűjtenek meg. Hasonló, de ellentétes értelmű jelképisége volt a húsvét előtti három napon a zsolozsma (az ún. *officium tenebrarum*) során a gyertyák fokozatos eloltásának. Szintén égő gyertyát oltottak el (és törtek ketté) a nyilvános kiközösítéskor, majd a nyilvános vezeklők égő gyertyát kapva vonultak vissza nagycsütörtökön a templomba a feloldozás szertartásakor. Egyes ünnepeken a király a misén megjelent főpapok, főurak között szentelt gyertyát osztott szét (Magyarországon 1494-ből ismerünk ilyen adatot).

Szent Balázs az örményországi Szebaszte püspöke volt, és a Diocletianus-féle nagy keresztényüldözés idején lett vértanú. Egy csodás gyógyítása emlékére tartják az ún. Balázs-áldást, mely a különféle torokbajok ellen védő szentelmény. Érdekes, egyben érthetetlen, hogy ezt a hagyományt a latin szertartású egyház őrzi, míg az áldást az örmény rítus nem ismeri.

A vallási néprajz kutatói szerint a megszentelt gyertya az embert a bölcsőtől a sírig elkísérte. A szülő nő ágya mellett szentelt gyertyát égetnek az ártás távol-tartására, a keresztelés végén a megkeresztelt (ill. a keresztszülő) égő gyertyát kap. Ez a gyertya-átadás az örmény szertartásban a bérmlás utolsó részében történik. A bizánci és a kopt rítus szerinti házasságkötéskor a „koronázás” alatt az ifjú pár szintén égő gyertyával a kezében várja a nász megáldását. A haldoklók, halottak mellett gyújtott gyertya szinte felekezeti hovatartozástól független, általános szokás, mint ahogyan általános a sírokon gyújtott méces is. Az „örök világosság fényeskedjék neki” általános tartalom mellett a gyertya jelképi tartalma ennél szélesebb. A kiváló néprajzkutató, Bálint Sándor ezt így foglalja össze: „A szentelt gyertya már az ókeresztény korban Krisztus jelképe volt. Az egyházi értelmezés szerint a viasz emlékeztet Jézus emberi természetére, a világosság pedig istenségére. Más értelmezés szerint a halandóságra, mert a gyertya magát fölemesztí, hogy másoknak szolgálhasson. Ismét más magyarázat szerint az égő gyertya a jócselekedetekkel ékeskedő hitet jelképezi, mert amint a gyertya láng nélkül nem világíthat, éppen úgy a hit is jócselekedetek nélkül halott.” (Ünnepi kalendárium. I. Bp. 1977. 192).

Guzsik Tamás

(Megjelent az Ararát VII/2. 2001. február 28-i számában)

A nagyböjt liturgikus hagyományairól

A karácsonyi, vízkeresztí és farsangi: örömteli, vígságos napok elmúltával az Egyház már a húsvét misztériumának megünneplésére készít föl minket a nagyböjt, a szent negyvennap évenkénti időszakával. A böjti idő üzenete: ima, böjt, vezeklés. Az egykor igen szigorú előírások napjainkra szinte eltűntek illetve jelképeessé váltak. A böjti fegyelem máig fönmaradt, szinte egyetlen köztudatban élő formája pénteki napokon a húsétel fogyasztásának tilalma. Az évszázadok során ennek több és szigorúbb előzménye volt. Főleg a keleti szertartású területeken a böjt szerdán is kötelező volt, s nemcsak a húsrá, hanem minden állati eredetű élelemre (tej, tojás, zsír) is kiterjedt.

Népi hagyományaink még a XVIII–XIX. századból is ismernek olyan szokásokat, mint pl. a „negyvenelés”. Ez azt jelentette, hogy az önmegtartóztató hívő negyven napon keresztül csak napi egy szem búzát vesz magához, vagy csak naplemente után fogyaszt kenyeret és vizet. A följegyzések szerint az Egyház már akkor sem támogatta ezeket a sokszor életveszélyes önsanyargatásokat.